



Марина Мельник,

м. Київ

УДК 37.047

## МОТИВАЦІЙНИЙ КОМПОНЕНТ У СТРУКТУРІ ГОТОВНОСТІ ОБДАРОВАНИХ СТАРШОКЛАСНИКІВ ДО ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ

*В статті освещен мотиваційний компонент в структурі готовності одарених старшокласників к професійному самоопределению. Выделены и охарактеризованы критерии и показатели мотиваційного компонента.*

**Ключевые слова:** професійне самоопределение, готовність к професійному самоопределению, мотивы, ценностные ориентации, професійные интересы.

*The article is devoted to the problem of the motivational component in structure of readiness of gifted high school students to professional self-determination. Criteria and indicators of motivational component are selected and described.*

**Key words:** professional self-determination, readiness to professional self-determination, motives, values, professional interests.

Проблемою суспільства на сьогодні виступає ускладнене професійне самовизначення обдарованої учнівської молоді. Кожна людина у своєму житті постає перед вибором майбутньої професії. Цей вибір робиться нею, в першу чергу, на основі мотиваційної сфери.

Професійне самовизначення є більш значущим компонентом професійного розвитку особистості, а також критерієм одного з етапів тривалого і складного процесу. Завершується він тоді, коли у людини сформується позитивне ставлення до себе, як суб'єкта професійної діяльності. Тому свідомий вибір професії необхідно вважати показником сформованості професійного самовизначення на етапі ранньої юності і переходу його у нову фазу розвитку.

Сучасна психолого-педагогічна наука містить великий теоретичний та практичний матеріал стосовно проблеми готовності людей до різних видів діяльності. Багато досліджень присвячено вивченню змісту та структури готовності. Велика кількість підходів до розуміння цієї проблеми продукує розмаїття підходів у визначенні структури готовності особистості до вибору професії. Так, зокрема, Н. Ковальська у структурі готовності старшокласників до вибору професії у сфері менеджменту вбачає мотиваційно-ціннісний, професійно-практичний, професійно-відповідний та самооцінний компоненти. На думку О. Тополь, готовність до професійного самовизначення містить мотиваційний, професійно-практичний, психологічний та функціонально-визначальний компоненти. В. Мачуський стверджує, що ця структура ширша і містить когнітивний, мотиваційний, практично-дійовий, психологічний, креативний та самооцінний компоненти. Деякими дослідниками виділяються компоненти, такі, як, наприклад, позитивне ставлення до діяльності, інтерес до майбутньої професії. Узагальнюючи підходи до визначення поняття готовності необхідно зауважити, що спільним для підходів до визначення цього феномена є те, дослідники завжди пов'язують готовність із певною діяльністю, активністю, і визначають готовність головною умовою ефективності діяльності.

Аналіз наукової літератури дозволяє стверджувати, що для більшості сучасних дослідників спільним є розуміння готовності, як єдності мотиваційного, когнітивного та діяльнісного компонентів. Аналіз дисертаційних досліджень з проблеми формування готовності до професійного самовизначення показав, що багатьма дослідниками на перше місце у структурі готовності виноситься мотиваційний компонент.

Мотиваційний компонент визначає ставлення старшокласників до вибору майбутньої професії. Цілеспрямовані зміни в мотиваційній сфері особистості виступають передумовою формування готовності учнів до вибору професії. Необхідність формування позитивного



ставлення до професійної діяльності неодноразово наголошувалась Г. Костюком, адже позитивне ставлення особистості до певного виду трудової діяльності є запорукою успішності [6].

Аналіз психолого-педагогічної літератури дозволив виділити наступні показники мотиваційного компонента готовності обдарованих старшокласників до професійного самовизначення: мотиви, ціннісні орієнтації, професійні інтереси.

Професійне самовизначення старшокласників є складним видом діяльності, що передбачає тривалу мотивацію [2]. Мотив відображає оцінку професії з погляду її важливості для особистості, показує, наскільки вона бажана, чи задовольнить професійна діяльність матеріальні й духовні запити. Мотив спонукає старшокласника засвоювати різну інформацію про професію, яка його цікавить, до відповідних дій у ситуації вибору професії, виступає як основа цього вибору, його обґрунтування. Складно заперечити той факт, що поза здібностями висока мотивація є найкращим предиктором досягнень [14].

М. Сікзентміхалі вважає, що між обдарованими існує не когнітивна чи афективна, а мотиваційна схожість. Спільним для них є небажання чи нездатність ставити власні цілі, прийняті кимось, вони відмовляються жити за наявною схемою [5]. Дослідженнями також встановлено зв'язки між проявами обдарованості та мотивацією: виявлено пряму кореляцію між академічною успішністю за результатами іспитів та початковою мотивацією до навчання і прагненням до знань [21].

Досліджуючи проблему мотивації діяльності, О. Леонт'єв виявив та обґрунтував таке психологічне явище, як «зрушення мотивів». Автор вважає, що останнє відбувається у процесі діяльності та змінює для особистості характер діяльності, коли людина здійснює діяльність спочатку під дією мотиву, а потім – заради самої діяльності. Вивчаючи рушійні сили розвитку особистості, вчений дійшов до висновку, що формування особистості людини знаходить психологічне вираження у розвитку її мотиваційної сфери [9].

Аналіз наукових праць, присвячених вивченню проблеми мотивації свідчить про розбіжності у розумінні дослідниками термінів «мотивація» та «мотив». Е. Ільїн виокремив наступні підходи до розуміння проблеми мотивації: мотивацію розглядають, як: сукупність факторів чи мотивів, динамічне утворення, як процес, механізм [4]. Оскільки часто терміни «мотивація» та «мотив» розуміються дослідниками як синоніми, Е. Ільїн запропонував розглядати мотивацію, як динамічний процес формування мотиву, як основи вчинку [там же].

За А. Маслоу в основі класифікації мотивацій можуть містити лише цілі чи потреби «... скорее то, что «влечет», чем то, что «толкает» [там же].

В. Моляко, О. Кульчицька, Н. Литвинова зазначають, що коли головне місце у процесі діяльності займають зовнішні мотиви: визнання, збагачення, збудження, коли виконання професійних обов'язків не приносить працівнику задоволення, талант руйнує себе. Коли ж особистість керується внутрішніми мотивами у процесі професійної діяльності, то її спонукання спрямовані на пошук нового, невідомого, незвичного. Їй завжди подобається вирішувати різні проблемні ситуації нестандартно, оригінально, вона отримує насолоду від процесу досягнення мети [10], тобто, для поведінки обдарованої особистості притаманне прагнення до самоствердження, підвищення власного формального і неформального статусу, позитивної оцінки своєї особистості та досягнення високих результатів й майстерності у діяльності. На думку П. Шавіра «... мотив органічно пов'язаний зі змістом або процесом діяльності, забезпечує постійну увагу до неї, захопленість, що призводить до розвитку відповідних можливостей. Цей мотив спонукає людину оцінювати себе, власні знання, вміння і моральні якості у світлі вимог цієї діяльності, «... є важливою психологічною передумовою самовиховання» [18].

Мотив – матеріальний або ідеальний предмет, що спонукає та спрямовує діяльність чи вчинок і заради якого вони здійснюються, та виконує смислотворюючу функцію [13]. У контексті досліджуваної проблеми мотив визначається як показник усвідомленості вибору майбутньої професії [8].

Перед прийняттям рішення обдарованим старшокласником про вибір професії може мати місце боротьба мотивів [12], коли в учня спостерігаються яскраво виражені здібності та інтереси у кількох сферах знань.



На сьогодні немає загальноприйнятої класифікації мотивів вибору професії. У психологічній літературі умовно виокремлюють дві групи мотивів – зовнішні (мотивація престижу, уникнення невдачі тощо) та внутрішні [1]. Е. Ільїн не поділяв цієї точки зору стверджуючи, що мотивація є внутрішнім детермінантом поведінки і мотиви завжди обумовлені внутрішніми потребами особистості, на відміну від стимулів, що можуть бути як внутрішніми, так і зовнішніми [4]. Виходячи із основних потреб людини дослідники виділяють мотиви: біологічні, соціальні, самоповаги, самоактуалізації, досягнення, успіху та уникнення невдачі. У зв'язку із установками особистості виділяють також особистісні і суспільні, егоїстичні та суспільно значущі мотиви. Спираючись на види активності людини, виділяють мотиви спілкування, гри, навчання, професійної, спортивної, суспільної діяльності тощо [4]. В. Шадріков запропонував класифікувати мотиви на основі шкал усвідомленості-неусвідомленості, вроджені-набуті, якісної характеристики мотивів [1]. По відношенню до професійного самовизначення виділяють зовнішні (соціальні, утилітарні) та внутрішні (навчальні, професійні) мотиви [15]. Е. Павлютенков виділяє наступні мотиви вибору професії: соціальні, моральні, естетичні, пізнавальні, творчі, пов'язані зі змістом праці, матеріальні, престижні, утилітарні [11]. Частіше дослідники виділяють наступні групи мотивів вибору професії: соціальні; моральні; матеріальні; пізнавальні; естетичні; творчі; змістовні; престижні та утилітарні.

Наступним показником мотиваційного компоненту є професійний інтерес. Словник трактує інтерес, як мотив чи мотиваційний стан, що спонукає до пізнавальної діяльності [13]. Інтерес до певної професії може стати мотивом діяльності.

Інтерес завжди є вибірковим та емоційно забарвленим і виникає на основі потреб, а не зводяться до них. Потреба виражає необхідність, а інтерес завжди пов'язаний із: особистою зацікавленістю об'єктом, прагненням більше його пізнавати, оволодіти ним. Б. Федоришин розглядає інтерес як вибіркове емоційно-пізнавальне ставлення особистості до предметів, явищ, подій навколишньої дійсності, а також до відповідних видів людської діяльності. Під впливом інтересу активізується психологічна сфера людини: у процесі мислення глибше пізнаються предмети, у пам'яті триваліше зберігається інформація, що пов'язана з об'єктом і предметом інтересу, увага стає більш стійкою, спрямовуючись на об'єкт інтересу, емоції – глибші й інтенсивніші. Воедино сплітаються емоційні, інтелектуальні та вольові процеси, що сприяє виникненню і розвитку свідомого ставлення до предмета інтересу [16].

Говорячи про особливості професійних інтересів обдарованих старшокласників, необхідно зазначити про розмежування пізнавальних і професійних інтересів. Пізнавальні інтереси збуджують особистість до розширення світогляду, сприяють активності в отриманні знань та набутті певних умінь. Пізнавальні інтереси відбиваються на характері і поведінці обдарованого учня. Такі діти охоче виконують домашні завдання, самостійно поповнюють знання, виявляють активність на уроках, на заняттях гуртків та факультативів. Своєрідним для цієї групи учнів є витрати часу на улюблену справу. Завдяки стійкому пізнавальному інтересу до певної галузі знань обдаровані старшокласники досягають високих показників у навчанні. Діставши певну спрямованість, пізнавальний інтерес фокусується на конкретному виді діяльності, перетворюється у професійний. Наявність у людини професійного інтересу є важливою передумовою успішної підготовки до вибору професії і її оволодіння в майбутньому.

В. Ярошенко визначає професійний інтерес, як вибіркове ставлення людини до певної сфери трудової діяльності [20]. Конкретність, цілеспрямованість та сталість є основними характеристиками професійного інтересу на думку С. Чистякової [17]. Професійний інтерес проявляється у спрямованості особистості на оволодіння обраною професією у процесі усвідомлення суспільної та особистісної значущості й привабливості, сумлінному ставленні до оволодіння професійними вміннями та навичками, психологічній та практичній готовності працювати за обраною професією людьми [3].

В обдарованих старшокласників професійні інтереси розвиваються у процесі навчальної діяльності до предметів шкільної програми («люблю математику, цікавлюсь нею,



хочу вступити на математичний факультет»), у процесі виробничої практики («цікавлюсь зібранням радіоприймачів, хотів би працювати з технікою»). Участь у гуртках самодіяльності, спортивних секціях, клубах за інтересами, позакласна і позашкільна діяльність тощо, сприяють пробудженню і розвитку професійних інтересів. При цьому людина відчуває задоволення від діяльності, зробленої справи, переживає успіх, то це сприяє формування стійких інтересів.

Передумовою виникнення того чи іншого професійного інтересу є здібності обдарованого учня. Будь-якою мірою можна вважати, де інтереси виступають як своєрідні індикатори потенційних можливостей учня – його здібностей. Чим яскравіше проявляються здібності учня до тієї чи іншої сфери діяльності, тим більш виразними і стійкими є його інтереси до тієї ж сфери діяльності і до інформативного матеріалу, пов'язаного з цією діяльністю. Як стверджує Б. Федоришин, сутність цього явища полягає в тому, що інтереси формуються у процесі пізнавальної діяльності. Чим більше знає учень про той чи інший об'єкт, з яким взаємодіє, тим глибше в позитивному емоційному плані переживається ним взаємодія з об'єктом і, тим охоче учень здійснює цю взаємодію. Реалізація здібностей веде до нових успіхів у діяльності, внаслідок чого загострюється відповідний практичний та пізнавальний інтерес. Цей інтерес стає домінуючим і є фактором активізації подальшої діяльності. В діяльності, як відомо, інтереси не тільки реалізуються, але й розвиваються. Тому замикається динамічне коло: діяльність – здібності – інтерес – діяльність.

Про розвиток професійних інтересів свідчить активна пізнавальна діяльність у зв'язку з професією, що цікавить. Професійний інтерес є, таким чином, результатом формування особистості і важливим стимулом її розвитку.

Ціннісні орієнтації особистості є наступним показником мотиваційного компоненту, оскільки вони містяться в основі цілей, ідеалів, переконань, інтересів, а також пов'язані з пізнавальною і вольовою сферами діяльності. Вітчизняні науковці також наголошують на тому, що вибір професії має ціннісно-смыслову детермінацію, що обумовлює адекватність вибору.

Необхідно зауважити, що на сьогодні немає однастайності у поглядах науковців на проблему ціннісних орієнтацій. У деяких дослідженнях поняття «ціннісні орієнтації особистості» співпадає з термінами мотиваційної чи смыслові сфери (у працях А. Маслоу не розділяються поняття «цінності», «потреби», «мотиви»; В. Франкла – «цінності» та «особистісні смисли»). Вітчизняними науковцями ціннісні орієнтації визначаються, як відносно стійка система спрямованості інтересів і потреб особистості на певну ієрархію життєвих цінностей, схильність у наданні переваги певним цінностям у різних життєвих ситуаціях, спосіб розрізнення особистісних явищ і об'єктів за рівнем їхньої значущості для людини [3].

Як свідчать дослідження, для обдарованих старшокласників характерним є значущість цінності «Цікава робота», вони орієнтовані на досягнення успіху в особистій та професійній сферах [19].

Для кожної професії характерною є власна система ціннісних орієнтацій, вони детермінують професійну поведінку та забезпечують спрямованість діяльності, надаючи їй сенс [7].

Ціннісні орієнтації особистості, будучи динамічною системою, що постійно розвивається, виступають передумовою діяльності та поведінки людини. Тому при можливості обдарованого старшокласника реалізувати себе у багатьох сферах діяльності, правильний вибір професії буде здійснено тільки з урахуванням ціннісних орієнтацій, адже вони містяться в основі цілей, ідеалів, переконань, інтересів, а також пов'язані з пізнавальною і вольовою сферами діяльності [13].

Таким чином, у ситуації професійного самовизначення на етапі ранньої юності, обдарований старшокласник, перш за все, спирається на мотиваційну сферу, що є в основі вибіркового й диференційованого ставлення до професій та свідомого вибору виду майбутньої трудової діяльності. Аналіз психолого-педагогічної літератури дозволив виділити наступні показники у мотиваційному компоненті структури готовності обдарованих старшокласників до професійного самовизначення: мотиви, ціннісні орієнтації, професійні інтереси. Враховуючи те, що



однією з важливих передумов успішної самореалізації людини в майбутній професії є узгоджена мотиваційна сфера та професія особистості, важливою є допомога обдарованим старшокласникам у самопізнанні та саморозвитку.

### Використані літературні джерела

1. *Бадмаева Н. Ц.* Влияние мотивационного фактора на развитие умственных способностей: Монография. [Текст] – Улан-Удэ: Издательство ВСГТУ, – 2004. – 280 с.
2. *Божович Л. И.* Проблемы формирования личности [Текст] / Под. ред. Д. И. Фельдштейна. – М.: Ин-т практической психологии, Воронеж: НПО «МОДЕК», 1997. – 352 с.
3. Енциклопедія освіти [Текст] / Акад. пед. наук України; відповід. ред. В. Г. Кремень. – К.: Юрінком Інтер, – 2008. – 1040 с.
4. *Ильин Е. И.* Мотивация и мотивы [Текст] / Ильин Е. И. – СПб: Питер, – 2003. – 512 с.
5. *Корольов Д. К.* Шляхи визначення взаємозв'язку когнітивних та особистісних чинників обдарованості [Текст] // Наукові записки Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / за ред. академіка С. Д. Максименка. – К.: Міленіум, – 2006. – Вип. 28. – 540 с. – С. 454
6. *Костюк Г. С.* Роль професійного самовизначення в формуванні особистості [Текст] / Г. С. Костюк // Питання професійної орієнтації учнів / Упор. З. С. Нечипорук. – К.: Радянська школа, – 1971. – С. 3–4.
7. *Красноярцева О. М.* Ценностная детерминация профессионального поведения педагогов [Текст] // Сибирский психол. журн. – Томск, – 1998. – № 7. – С. 25–29
8. *Кузнецова Н. В.* Психологический анализ подготовки и принятия решения о выборе профессии: Автореф. дис. ... канд. психол. наук: [Текст] 19.00.03 / МГУ им. М. Ломоносова. – М., – 1988. – 28 с.
9. *Леонтьев А. Н.* Потребности, мотивы, эмоции / А. Н. Леонтьев. – М.: Политиздат, 1971. – 316 с.
10. *Моляко В. А., Кульчицкая Е. И., Литвинова Н. И.* Психология детской одаренности [Текст] / В. А. Моляко, Е. И. Кульчицкая, Н. И. Литвинова. – К.: Знание, – 1995. – 82 с.
11. *Павлютенков Е. М.* Формирование мотивов выбора профессии [Текст] / Е. М. Павлютенков. – Киев: Рад. шк., – 1980. – 144 с.
12. Педагогічні засоби підготовки старшокласників до професійного самовизначення в умовах профільного навчання: Методичний посібник [Текст] / Д. О. Закатнов, О. В. Мельник, О. В. Осипов, О. Л. Морін, Л. А. Гуцан, О. В. Скалько / За ред. Д. О. Закатнова. – К.: ІПВ АПН України, – 2005. – 215 с.
13. Психологический словарь [Текст] / Под. ред. В. П. Зинченко, Б. Г. Мещерякова. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Педагогика-Пресс, – 1996. – 440 с.
14. Психологічна діагностика обдарованості: монографія [Текст] / [Р. О. Семенова, Д. К. Корольов, М. О. Мельник та ін.] / за ред. Р. О. Семенової. – Кіровоград: Імекс-ЛТД, – 2012. – 172 с. – С. 29
15. *Сорокумова Г. В.* Мотивационный компонент готовности к выбору профессии в раннем юношеском возрасте (на примере профессии учителя иностранного языка): Автореф. дис. ... канд. психол. наук. [Текст] – М., – 1990 – 19 с.
16. *Федоришин Б. О.* Методика виявлення і оцінки загальних інтересів особистості учнів (ОДА-НІ – 2): Метод. рекомендації [Текст] / Б. О. Федоришин. – К.: Центр міжнародної освіти, – 1998. – 24 с.
17. *Чистякова С. Н.* Педагогические основы управления профессиональной ориентацией школьников: Дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01. [Текст] – М., – 1987. – 336 с.
18. *Шавир П. А.* Психология профессионального самоопределения в ранней юности [Текст] / П. А. Шавир. – М.: Педагогика, 1981. – 96 с.
19. *Шлыкова Р. Н., Парфенова Г. Л.* Значимые ценности в системе ценностных ориентаций одаренных старшеклассников [Текст] // Актуальные вопросы педагогики и психологии образования: материалы международной научно-практической конференции молодых ученых, аспирантов, студентов, Барнаул, 11–12 апреля 2012. – Барнаул: АлтГПА, – 2012. – 381 с.
20. *Ярошенко В. М.* Мотивация выбора профессии и особенности ее развития у учащихся IX–X классов общеобразовательной школы: автореф. дис. к. психол. наук: 13.00.01 [Текст] / НИИ педагогики УССР. – К., – 1975. – 24 с.
21. *Joswig H.* The connection between motivational and cognitive components of the personality of gifted pupils // European Journal for High Ability/ – 1994/ – V. 5. – № 2. – P. 153–162



## Bibliography

1. Badmaeva N.T. Vliianie motivatsionnogo faktora na razvitie umstvennykh sposobnosti: Monographiia. [Tekst] – Ulan-Ude: Izdatelstvo VSGTU, – 2004. – 280 s.
2. Bozhovich L.I. Problemi formirovaniia lichnosti [Tekst] / Pod. red. D. I. Feldshteyna. – M.: In-t prakticheskoi psichologii, Voronezh: NPO 'MODEK', – 1997. – 352 s.
3. Enciklopedija osvity [Tekst] / Akad. ped. nauk Ukraïni; vidpovid. red. V. G. Kremen'. – K.: Jurinkom Inter, – 2008. – 1040 s.
4. Ilyin E. I Motivatsiia i motivy [Tekst] / Il'in E. I. – SPb: Piter, – 2003. – 512 s.
5. Koroliiov D. K. Shliahy vyznachennia vzayemozv'iazku kognitivnih ta osobystisnyh chinnikov obdarovanosti [Tekst] // Naukovi zapiski Institutu psihologii im. G. S. Kostjuka APN Ukrainy / za red.. akademika S. D. Maksimenka. – K.: Milenium, – 2006. – Vip. 28. – 540 s. – S. 454
6. Kostiuk G. S. Rol' profesiinogo samovyznachennia v formuvanni osobistosti [Tekst] / G. S. Kostiuk // Pytannia profesiinoi orientacii uchniv / Upor. Z. S. Nechyporuk. – K.: Radianska shkola, 1971. – S. 3–4.
7. Krasnoriadtseva O. M. Cennostnaia determinaciia professionalnogo povedeniia pedagogov [Tekst] // Sibirskii psihol. zhurn. – Tomsk, – 1998. – № 7. – S. 25–29
8. Kuznetsova N. V. Psihologicheskii analiz podgotovki i priniatija resheniia o vybere professii: Avtoref. dis. ... kand. psihol. nauk: 19.00.03 [Tekst] / MGU im. M. Lomonosova. – M., – 1988. – 28 s.
9. Leontiev A. N. Potrebnosti, motivy, emocii [Tekst] / A. N. Leontiev. – M.: Politizdat, – 1971. – 316 s.
10. Moliako V. A., Kulichickaia E. I., Litvinova N. I. Psihologija detskoy odarennosti [Tekst] / V. A. Moliako, E. I. Kulichickaia, N. I. Litvinova. – K.: Znaniie, – 1995. – 82 s.
11. Pavliutenkov E. M. Formirovanie motivov vybora professii [Tekst] / E. M. Pavljutenkov. – Kiev: Rad. shk., – 1980. – 144 s.
12. Pedahohichni zasoby pidhotovky starshoklasnykiv do profesiinogo samovyznachennia v umovakh profilnogo navchannia: Metodychniy posibnyk [Tekst] / D. O. Zakatnov, O. V. Melnyk, O. V. Osipov, O. L. Morin, L. A. Hucan, O. V. Skalko / Za red. D. O. Zakatnova. – K.: IPV APN Ukrainy, – 2005. – 215 s.
13. Psihologicheskii slovar / Pod. red. V. P. Zinchenko, B. G. Meshheriakova. – 2-e uzd., pererab. i dop. – M.: Pedagogika-Press, – 1996. – 440 s.
14. Psihologichna diahosnyka obdarovanosti: monohrafiia [Tekst] / [R. O. Semenova, D. K. Koroliiov, M. O. Melnyk ta in.] / za red.. R. O. Semenovoi. – Kirovohrad: Imeks-LTD, – 2012. – 172 s. – S. 29
15. Sorokumova G. V. Motivatsionnyi komponent gotovnosti k vyboru professii v rannem junosheskom vozraste (na primere professii uchitelia inostrannogo yazyka): Avtoref. dis. ... kand. psihol. nauk. [Tekst] – M., – 1990. – 19 s.
16. Fedorishyn V. I. Metodyka viivlennia i otsinky zahalnyh interesiv osobistosti uchniv (ODANI – 2): Metod. rekomendatscii [Tekst] / B. O. Fedorisyin. – K.: Centr mizhnarodnoi osvity, – 1998. – 24 s.
17. Chistiakova S. N. Pedagogicheskie osnovy upravleniia professionalnoi orientatsiei shkolnikov: Dis. ... d-ra ped. nauk: 13.00.01. [Tekst] – M., – 1987. – 336 s.
18. Shavir P. A. Psihologiiia professionalnogo samoopredeleniia v rannej yunosti [Tekst] / P. A. Shavir. – M.: Pedahohika, – 1981. – 96 s.
19. Shlykova R. N., Parfenova G. L. Znachimye cennosti v sisteme cennostnyh orientacii odarennyh starsheklassnikov [Tekst] // Aktualniie voprosy pedagogiki i psichologii obrazovaniia: materialy mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoi konferencii molodyh uchenykh, aspirantov, studentov, Barnaul, 11–12 aprelja 2012. – Barnaul: AltGPA, – 2012. – 381 s.
20. Yaroshenko V. M. Motivaciia vybora professii i osobennosti ee razvitiia u uchashhihsia IH – H klassov obshcheobrazovatelnoi shkoly: avtoref. dis. k. psihol. nauk: 13.00.01 [Tekst] / NII pedagogiki USSR. – K., – 1975. – 24 s. 19.
21. Joswig H. The connection between motivational and cognitive components of the personality of gifted pupils // European Journal for High Ability/ – 1994/ – V. 5. – № 2. – P. 153–162